

O vrednosti in ceni, temeljnem pojmu politične ekonomije.

Piše dr. Ivan Žmave.

(Konec.)

Že stari filozofi so se povpraševali, kaj je prav za prav ono, kar določuje vrednost in ceno kake stvari, kakega blaga. Ker so starci dosti priprostejše gospodarske fenomene imeli pred seboj, so jih tudi lažje mogli analizovati, nego jih moremo mi v naši spleteni moderni družbi. Radi tega sledimo tudi mi, kakor smo gore naglasili, Aristotelu, ki je gospodarske pojave ostro opazoval.

Najprej nam bije v oči dejstvo, da se v medsebojni menjavi blaga in imetka vse meri po denarju. Za denar se vse dobi: hrana, obleka, stanovanje, duševna sila, da, še več: prepričanje, poštenje, celó človek sam. Vse to je že Aristotel videl, akopram ima, govoreč o družbi in državi, vedno le mestno državo (Stadtstaat), mesto v mislih (n. pr. Atene), ne pa svetovne družbe in internacionalne komunikacije, ki se je že za njega, pod njegovim učencem Aleksandrom Velikim začejala — macedonska država delala je pot poznejši rimski — in sicer s čudovito razvito gospodarsko in kapitalistično politiko, česar mi (naša, jednostransko v gimnaziji o tem poučena inteligenca) običajno ne vemo. (Prim. E. Meyer: Die wirtschaftliche Entwicklung des Alterthums, 1895.)

Za 100 goldinarjev dobim, recimo, 500 *kg* pšenične moke, ali pa tudi 150 *kg* govedine, 200 *l* vina, 500 *l* piva, 5 oblek, 20 parov čevljev, 1 vola, 1 zlato uro; s 100 gld. se popeljem morda iz Madrida v Moskvo itd. itd. Postavim torej lahko te-le enačbe: 100 gld. = 500 *kg* moke = 150 *kg* govedine = 200 *l* vina itd.

Toda, kaj pa je tukaj prav za prav jednakega? To ni tako lahko odgovoriti, kakor bi se komu zdelo, ki globlje ne

premisli, to je temeljno vprašanje znanstvenega in teoretičnega narodnega gospodarstva.

Samo na sebi pač 500 *kg* moke ni nikoli jednako 150 *kg* govedine, ali 1 volu itd.; tega pač nihče ne more misliti; v tej jednačbi se hoče le reči, da je 500 *kg* moke toliko vredno, kolikor 150 *kg* govedine, da toliko stane, toliko velja. In tu smo pri temeljnem pojmu **vrednosti** (Wert) in veljave. V jednačbi je izraženo: vrednost 500 *kg* moke = vrednost 150 *kg* govedine itd.

Ali kaj je to vrednost? Kaj določuje vrednost? Zakaj je uprav 500 *kg* jedne vrste toliko vredno, kolikor 150 *kg* druge? To je vprašanje, o katerem so se pisale cele knjige, cele biblioteke, in o katerem je še sedaj dosti prepиров. Vender se pa v principijalnem najboljši moderni teoretiki (tzv. historične šole v Nemcih, kakor Roscher, Schmoller, deloma A. Wagner, in psihologične dunajske, kakor K. Menger, Wieser, Böhm-Bawerk) bližajo izvajanjem Aristotelovim.

Aristotel razlikuje v »politiki« (I. 8.) dvojno vrsto za nas vrednih (vrednost imajočih) stvari.

Kedaj sploh imenujemo kako stvar kaj vredno? Zakaj ima moka vrednost? Zato, ker se iz nje kruh peče, s katerim se živimo, s katerim si jedno svojih vegetativnih potreb vzadovoljujemo. Isto tako ima vino, pivo . . . vrednost, ker si ž njim gasimo žejo, krepimo zdravje in potrebam telesnim ustrezamo; obleka, ker ustrezamo ž njo svojim potrebam proti zimi in vremenu itd.

Skratka: stvar ima za nas toliko vrednosti, v kolikor ustreza našim potrebam. Pojem vrednosti je nerazločljiv od pojma potrebe; potreba zopet je nekaj fiziološkega in psihološkega, in tako nas popeljejo principi politične ekonomije v psihologijo ter filozofijo. Aristotel radi tega o teh načelnih pojmi govori v Etiki (V. 5).

Ima li na pr. vzduh kako vrednost? Da, vzduh ima vrednost, ker ustreza naši najprimitivnejši potrebi dihanja; samo ljudje se te vrednosti dalje ne zavedajo, ker je vzduha povsod dovolj in ni treba zanj posebej se brigati: vzduh nima gospodarske vrednosti.

Ali za večji del stvari, našim potrebam ustrezajočih se nam je brigati, skrbeti, truditi, nam je delati, in o takih

stvaréh potem izrecno (explicite) trdimo, da imajo vrednost; tako se morajo ljudje za pripravo živeža, obleke, stanovanja itd. truditi. In ono umetnost, ki se bavi s pridobivanjem takega, za življenje potrebnega imetka, imenuje Aristotel *κτησις χρηματιστικὴ κατὰ φύσιν*, Tomaž po njem *acquisitio secundum naturam*, prirodno pridobivanje. In takšne stvari, ki nam premo služijo v zadovoljevanje naših (v prvi vrsti telesnih) potreb. imajo porabno vrednost (*Gebrauchswert*). Vzduh, živež, obleka, stanovanje itd. imajo porabno vrednost, ker direktno našim potrebam ustrezajo in so nam koristne.

Aristotel sicer nima termina »porabna vrednost«, ki ga moderni ekonomski imajo, ali dvojno vrednost ipak strogo loči; omenja namreč, da družba ni mogla dolgo ostati tako priprosta, da bi si vsaka skupina sama vse ono izdelavala, česar potrebuje; temveč kmalu so se vstvarile skupine, ki so pojedine proizvajale posebne vrste porabnih stvari; jedni so pridelavali živež, drugi obleko, pohištvo itd. ter so potem menjali med seboj; poljedelec dobil je za gotovo količino žrnja gotovo količino obleke, pohištva itd.; delitev dela se je začela in menjava, *μεταβολή ἀλλαγή*, *commutatio* (Tausch), daje družbi nov značaj. Rokodelec, na pr. čevljar, proizvaja samo čevlje, ali ne več, kakor v pristni komuniteti, da bi jih sam z obitelji vse premo porabil, ampak da za čevlje drugih stvari izmenja; čevlji nimajo za čevljarja preme porabe, temveč imajo menjalno vrednost (*Tauschwert*). In umetnost, ki se bavi s pridobivanjem imetka po menjalnem potu, ki zamenja jedno stvar proti drugi, imenuje se menjalna kupčija, *μεταβλητική*, *commutativa* (Tauschhandel); stvar in imetek na trgu imenuje se blago (*Ware*); in menjalna vrednost se zove na trgu cena (*Preis*).

Dvojno vrednost, porabno in menjalno, je torej že Aristotel lepo ločil, kar tudi Marx priznava (»Kapital«, 4. natis, I. str., 25 sl.).

Ta kupčija na méno je bila skrajna takšna, da se je jedno blago za drugo izmenjavalo; recimo za x parov čevljev dobil se je jeden vol. Ali dolgo tó ni moglo zadostovati; ljudje so prišli naravnim potom do enotnega cenomera. Početkom je

bilo najobičajneje blago takšen cenomer, na pr. živina (*pecunia* od *pecus*), sčasoma pa se je iznašel — denar.

Izbrali so si kovino, ki se prebogosto ne nahaja, na pr. zlato, ki je ob enem lepo in ob sebi že prikupno, in so določili, da utežna jednica predstavlja x množic jedne, y množic druge vrste.

Toda, kaj bodi kriterij za takšen jednotni cenomer? — je zopet naše vprašanje.

Seveda, v praksi se ljudje niso tako teoretično povpraševali; ali brezzavestno so itak v zamenjanih stvareh ali v blagu nahajali nekaj skupnega in enakega, da so se mogle one ekonomične jednačbe postaviti. In kakšna je ta ekvivalentna skupna oblika?

To je zopet vprašanje, o katerem je bilo mnogo mnogo pisanja in prepira; znano je, da je Marx v našem veku, izhajajoč od A. Smitha in Hegelove filozofije, oni ekvivalentni element iskal v delavčevem delu; več kot v kakem blagu tiči delavčevega dela (delo zopet se meri po upotrebljenem času), več je blago vredno, višja je njegova cena; cena je vteleženo delo (*vergegenständlichte Arbeit*), in kapital je hladetina delo (*geronnene Arbeit*, *Gallerte der Arbeit*). Marx misli, da je s tem našel nekaj definitivno znanstvenega za določbe onega ekvivalenta, in še posebej Aristotelu očita, češ, da ni dosti globoko in konsekvantno razmišljal; mi pa bomo videli, da je Aristotel globlje in boljše mislil od Marxa, kar se tiče tega temelja ekonomičnega.

Aristotel je izvrstno pogodil, rekši (Et. V. 5), da menjave ni brez enakosti, enakosti pa ne brez sorazmernosti (*komenzurabilitete*). Ono pa, kar vse blago meri, je — denar. »Po denarju so vse stvari sorazmerne; kajti denar meri vse stvari«. Od tod tudi ime »nomisma«, češ, po občem dogovoru in zakonu (*νόμος*) določeni cenomer.

Ali s tem nam je še malo povedano. Ravno prej smo rekli, da je denar samo zastopnik imetka in premoženja. Če nam je koncem koncev denar oni cenomer, ki meri jednako-vredne stvari, nismo s tem nikamor dospeli, ampak se gibljemo v »*circulus vitiosus*«. To je tudi Aristotel dobro vedel, ko je dejal: »Denar svoje veljave in cene nima od prirode, ampak

od veljavnega zakona, in v naši moči je, da denar spremenimo in celo ob veljavo spravimo«. Denar ne more torej biti poslednji element v vrednostnih jednačbah. V stvareh samih mora nekaj biti, kar jih dela jednakovredne in jednakocene.

Marx trdi (»Kapital« I., str. 26), da Aristotel dalje ni mogel, in da je opustil daljno analizo vrednosti. Ne vem, ni li Marx Aristotela dobro poznal, ali pa je nalašč zamolčal, kar bi moglo podirati njegovo teorijo o kapitalu in delu. Verjetno je poslednje; Marx si je bil napravil svojo teorijo, in kar mu ni prijalo iz Aristotela (in drugih avtorjev), je čisto navadno preziral in zamolčaval.

Aristotel pa v istini prav korenito dalje analizuje: »Mora se torej z nekim jednotnim vse meriti... to pa je v resnici potreba, ki vse združuje (vkup drži); ako bi ljudje ničesar ne potrebovali ali ako ne bi enakih potreb imeli, ne bi bilo nobene menjave (kupčije) ali vsaj vzajemne ne..... »Da pa je potreba, ki kakor jednotno vezilo ljudi združuje, razvidno je iz tega, da, ako dve osebi ali ljudstvu ne bi drugo družega potrebovali, tedaj med njima kupčije ne bi bilo; takisto se zgodi, če jeden ima, česar drugi pogreša, kakor vina, za kar pa se potem živež privaja. Tu mora toraj nekako poravnanje biti.«

Jasno je torej, da je Aristotel pri iskanju ekonomičnega in tržnega ekvivalenta prodrl do fizioloških in psiholoških elementov. Kar torej stvarjem, imetku, premoženju, blagu vrednost ter ceno da, to je njih sposobnost, človeške potrebe in sicer družabne potrebe vzadovoljevati. Lastnost in sposobnost stvari, **potrebam** družabnim vstrezati, je **njih vrednost**. Večja ko je potreba po kaki stvari, bolj ko se stvar pogreša in poželeva, večje vrednosti je.

Marx upošteva, določujoč vrednost kakega imetka samo delo, ki se zahteva k izdelku dotične stvari; ob jednom pa Marx predpoklada, da je človeško delo jednako. Aristotel vidi globlje; delo samo na sebi še ni odločilno; lahko si je koga misliti, ki cele dni pridno dela, ali vender nič prida ne pridela¹⁾;

¹⁾ Sicer se je Marx sam nekoč zagovoril, dejavši: »Nagibam se k temu, da zjednačim jeden delavnik klesarja z dvajsetimi delavniki dninarja«.

le v kolikor služi izdelek in delo perečim potrebam, v toliko ima vrednost, v toliko je koristno.

Do teh elementov politično-ekonomične teorije so dospeli tudi moderni teoretiki, osobito Anglež Jevons, in za njim zlasti Wieser. Kdor hoče tem prvkom do dna, mora analizovati fiziologično-psihologični pojem potrebe, v obče pa pojem želje, zahteve, teženja, vse pojmi, ki nas povedó v sredo etike.

Pač s »potrebo« še ni vse razjašnjeno. Več momentov je, ki določujejo vrednost stvari; toda odločilni moment je razmerje stvari k družabnim potrebam, in na ta moment dadó se morebiti v Aristotelovem smislu preobrniti vsi drugi momenti, ki so jih novejši teoretiki z veliko bistrumnostjo iskali in naglašali.

Matematično strogo vrednosti stvari ni moči presojati, zakaj te fiziologične in duševne potrebe se jako menjajo, se ne dadó sploh z eksaktnostjo meriti, kakor fizični pojavi, in zato je vrednost in cena raznih imetkov historično dano dejstvo, ob katerem se da le približno ustaliti kaj natančnejega. Tomaž (teologična suma II. II. q. 77. a 1 ad 1) to izrecno povdarja, vendar pa je v svojem komentarju k Aristotelovi etiki in politiki napravil nekatere opazke, ki so jako značilne za njegov veliki in realistični um.

Aristotel namreč razmotruje v etiki vzroke, vsled kojih se jedni izdelki višje cenijo od drugih; v njegovi družbi, kakor dandanes, cenili so se izdelki stavbarjevi veliko višje od izdelkov čevljarjevih. Aristotelu zdi se to čisto pravično; da se gledé na te izdelke postavi ona gori omenjena ekonomična jednačba (x parov čevljev = 1 hiši), treba je sorazmerja ali proporcije: v kolikor presega stavbar čevljarja, toliko parov čevljev je v pravem razmerju z jedno hišo. Toda zakaj pa stavbar presega čevljarja? Aristotel tega ni dalje analizoval, zdelo se mu je samo ob sebi umevno; Tomaž pa je dodal, da stavbar nadkriljuje čevljarja glede na svoj trud ali delo in na stroške (in labore et in expensis).

Evo imamo dva nova momenta, ki jih je že Tomaž pred modernimi iztaknil: delo in stroški (Arbeit und Kosten [Opfer]). Stavbar prekaša čevljarja, ker je njegovo delo višje

in dražje, delo pa je dražje, ker je stavbar mnogo časa, truda, skrbij in premoženja moral darovati, predno si je prilastil svojo umetnost; stavbarji so radi tega tudi redkejši od čevljarjev, in ker so njih izdelki redkejši od čevljarskih, zato so tudi dražji, — po njih je potreba veliko večja, vsaj čuti se bolj nego po izdelkih čevljarjevih, ki jih ni tako težko dobiti. In redkost je zopet moment, ki ga moderni ekonomični teoretiki vrlo povdarjajo, ki ga je pa že tudi Tomaž označil na drugem mestu (komentar k »politiki« lib. I. lect. 7), ko je rekel, da je zlato in srebro dragoceno »propter raritatem«, radi redkosti.

Potreba, delo, stroški (žrtve) in redkost so elementi, ki določujejo vrednost in ceno porabnih in menjavnih stvari, elementi pa — to povdarjamo — ki jih nahajamo že pri Aristotelu ali vsaj Tomažu.

Res je, da niti Aristotel niti Tomaž nista na široko analizovala teh pojmov; moderni teoretiki so seveda to storili, ker je mnogim večšakom dandanes politična ekonomija jedina stroka, kateri posvečujejo vse svoje življenje. Stara filozofa sta imela brezmejno torišče vseh znanosti pred seboj, a specializovati za tako disciplino, kakoršna je politična ekonomija, se nista mogla; nego temelj tej disciplini je že od njiju (sploh od starih mislecev) postavljen, temelj, na katerem bo vedno stala naša veda.

Posebno mnogo in korenito se dandanes bavijo nemški učenjaki s politično ekonomijo. To je naravno. Nemčija je v poslednjih desetletjih gospodarsko velikansko napredovala; eksport nemških industrijalnih proizvodov sega malone po vsej zemeljski obli, Anglija konkurenco komaj še vzdržuje — nemški teoretični duh moral se je poprijeti tudi te praktične stvari življenja.

Naši avstrijski teoretiki so vsi k učiteljem v Nemčiji hodili v šolo; tudi naši praktični politični veljaki, kakor Plener in Kaizl, šolali so se v Nemčiji.

Vsi pa se bližajo pri analizi vrednostnih oblik analizam Aristotelovim, osobito oni, ki razglašajo svojo »Nutzwert-« ali »Grenznutzentheorie« (Jevons, K. Menger, Walras, Wieser, Sax, Gide, Böhm-Bawerk).

